

Ба ҳуқуқи дастнавис

ХОЛНАЗАРОВ РУҲУЛЛО МУҲАМАДОВИЧ

**ТАҲЛИЛИ ЛИНГВИСТӢ, ГЕНДЕРӢ ВА ОМОРИИ
АНТРОПОНИМҲОИ НОҲИЯИ ЛАҲШ**

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т И

диссертатсия барои дарёфти дараҷаи илмии доктори фалсафа

(PhD) – доктор аз рӯи ихтисоси 6D 02.05.00.- Филология (6D

02.05.02.-Забони тоҷикӣ)

Душанбе - 2019

Диссертатсия дар кафедраи назария ва амалияи забоншиносии Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айнӣ иҷро шудааст.

Роҳбари илмӣ:

Ғаффор Ҷӯраев, доктори илми филология, профессор, сарходими илмии шуъбаи забони Институти забон ва адабиёти ба номи Абӯабдулло Рӯдакии АИ ҶТ

Мушовири

илмӣ: Раҳматуллозода Саҳидод Раҳматулло, доктори илмҳои филологӣ, узви вобастаи Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон, сарходими илмии шуъбаи забони Институти забон ва адабиёти ба номи Абӯабдулло Рӯдакии АИ ҶТ

Муқарризонӣ

расмӣ: Мухторов Зайнидин Мухторович, доктори илмҳои филология, директори Пажӯҳишгоҳи идоракунии давлатӣ ва хизмати давлатии Донишкадаи идоракунии давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон

Ҳомидов Дилмурод Раҷабович, номзади илми филология, дотсенти кафедраи таърихи забон ва типологияи Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

Муассисаи пешбар: Донишкадаи давлатии забонҳои Тоҷикистон ба номи Сотим Улуғзода

Ҳимояи диссертатсия “30” майи соли 2019 соати 13⁰⁰ дар чаласаи Шӯрои диссертатсионии БД. КОА-028 назди Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айнӣ (ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ 121) баргузор мегардад.

Бо мухтавои диссертатсия тавассути сомонаи tgpu.tj ва дар китобхонаи Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айнӣ шинос шудан мумкин аст.

Автореферат рӯзи “___” _____ соли 2019 фиростода шуд.

Котиби илмии
Шӯрои диссертатсионӣ,
номзади илми филология

Мирзоалиева А. Ш.

ШАРҲИ УМУМИИ ҚОР

Мубрамияти мавзӯ. Аз таърихи илми ономастика (юн. *оном* – “ном”, яъне номшиносӣ) маълум мегардад, ки аз давраи қадим то ба имрӯз номҳои ашхос аз лиҳози мухталиф мавриди таваҷҷуҳи аҳли илм қарор гирифтаанд. Агар мутафаккирони даврони қадиму асрҳои миёна ба ин ё он муносибат ба номҳои ашхос таваҷҷуҳ ва мулоҳизаронӣ карда бошанд, дар ҳоли ҳозир номшиносӣ, аз ҷумла антропонимия, ба яке аз соҳаҳои мустақили илми забоншиносӣ табдил ёфтааст, ки дорои низоми тадқиқ ва усулу методҳои илмии таҳлилу пажӯҳиш мебошад.

Номҳои ашхос маҳсули тафаккури даврҳои гуногуни инкишофи ҷомеа буда, сарвати маънавӣ, ганҷинаи боэътимоди таъриху маданият ва як ҳиссаи фонди луғавии забони халқ маҳсуб меёбанд ва дар шарҳу маънидод, таҳлилу таҳқиқи масъалаҳои гуногуни этимология, калимасозӣ фонетика, грамматика, шевашиносӣ, таърихи забон ва дигар қисматҳои забоншиносӣ кумаки калон мерасонад.

Омӯзиши номҳои ашхос, ки бо истилоҳи юнонии “антропонимия” (*anthropos*- “одам”, “инсон” ва *оном*- “ном”, яъне номи шахс) ифода карда мешавад, дар давраи муосир ҳамчун як ҷузъи ономастика, ки дар навбати худ қисми забоншиносӣ мебошад, дар қатори дигар илмҳои лингвистӣ мавқеи хоса дорад. Дар бештари сарчашма ва адабиёти илмӣ нуқтаи назар оид ба муайян кардани маънои истилоҳи “антропоним”, “антропонимия” ва “антропонимика” қариб якхеланд.

Омӯхтану ҷамъоварӣ ва аз ҷиҳати илмӣ таҳлил намудани ному насабҳо, таҳаллусу лақабҳо на танҳо барои соҳаи забоншиносӣ, балки барои соҳаҳои таърих, этнография, фарҳанг низ қимату заруранд. Онҳо барои таҳқиқи таъриху этнография ва фарҳанг дорои маводи фаровон буда, таъриху фарҳанги чандинасраи халқ, таҳаввули вазъи сиёсӣ, иҷтимоиву маданӣ, ҷаҳонбинии фалсафӣ, динӣ, маънавию ахлоқӣ, эстетикӣ, шавқу завқ, майлу хоҳиш, донишу тафаккур, эътиқоду меҳру муҳаббати ба ниёгон ва расму ойин доштаи мардумро дар худ таҷассум менамоянд. Антропонимия метавонад дар аниқ намудани таркиби этникӣ ва кӯчиши аҳоли дар давраи кӯҳан ҳамчун манбаи пурқимати таърихӣ хизмат намояд.

Аз сохту намуд ва миқдори антропонимҳо дар кадом сатҳ ва чӣ қадар давом кардани муносибатҳои байниҳамдигарии халқу миллатҳои гуногунзабонро муайян кардан мумкин аст. Ба ин маънӣ, таҳқиқу баррасии на фақт номҳои ашхоси ҷудогона, балки як мавқеи муайяни ҷуғрофӣ бо бисёр масъалаҳои иҷтимоӣ равшанӣ андозад. Аҳамияти бузурги илмӣ доштани омӯзиши номҳои ашхоси ноҳияи Лахш (собик Ҷиргатол) дар он зухур меёбад, ки ду миллати бо ҳам дӯст: тоҷикон ва қирғизҳо ҳамзист буда, анъана ва расму оини онҳо дар антропонимҳо инъикос меёбанд.

Дарачаи таҳқиқи мавзӯ. Таҳқиқи илмии номҳои ашхос қайҳост, ки мавриди таваҷҷуҳи ҷи олимони ватанӣ ва ҷи хориҷӣ қарор гирифтааст. Таҳқиқотҳои А. З. Розенфелд, Н. А. Белгородский, И. М. Оранский, В. И. Абаев, В. А. Лившиц, О. М. Смирнова, А. Л. Хромов, К. Е. Гагкаев, З. Г. Исаева, Г. П. В. А. Никонов, А. В. Суперанская, О. А. Сухарева, М. С. Андреев, Ю. К. Юркенас, Д. Г. Резник, И. В. Бестужев Лада, А. А. Горбачевский, О. Ғ. Ғафуров, Р. Р. Раҳимов, О. Маҳмадҷонов, Ҷ. Алимӣ, Н. Офаридоев, О. Қосимов, Ш. Ҳайдаров, Д. Ҳомидов, А. Ҳасанов, М. Аюбова, Р. Шоев, Ф. Абдулло, Д. К. Карамшоев, М. Қосимӣ, А. Мирбобоев, А. Қаландаров, Б. Тилавов ва дигарон, ки бевосита ва ё ба муносибате ба номҳои ашхос баҳшида шудаанд, барои ташаккул ва ривочу раванқи соҳаи антропонимия замина ба вучуд овардаанд.

Аз ҷумла, аввалин тадқиқоти илмии махсус, ки ба антропонимияи муосири тоҷик баҳшида шудааст, диссертатсияи номзадии О. Ғ. Ғафуров “Лично-собственные имена в таджикском языке” (Номҳои хоси ашхос дар забони тоҷикӣ) (1964) мебошад. Муаллиф дар он шароитҳои пайдоиш ва ташаккули ному лақаб, патрониму насаб, нисбаву таҳаллус, хусусиятҳои фонетикиву морфологӣ, сохту маъно ва муҳимтарин масъалаҳои маданияту таърихӣ ва этнографияи номҳоро таҳқиқ намудааст.

Диссертатсияи номзадии Ш. Ҳайдаров "Антропонимияи тоҷикони шимолу ғарбии водии Фарғона"-ро (1991) дар бар гирифта, аз рӯи маводи ноҳияи Ашт антропонимияи тоҷикро омӯхта, дарача ва ҳудуди фарогирии онҳоро нишон

медихад; ному тахаллус ва лақабҳоро аз чихати семантика, хусусияту вобастагиашон ба таври муқоиса ба риштаи таҳқиқ мекашад.

Соли 1996 диссертатсияи номзодии Р. Шоев бо номи “Ономастикаи “Самаки айёр” ҳимоя карда мешавад. Дар диссертатсияи мазкур муаллиф пайдоиш, хусусиятҳои луғавӣ-маъноӣ ва сохту таркиби антропонимҳоро дар баробари топонимҳои “Самаки айёр” таҳлилу баррасӣ намудааст.

Соли 2002 диссертатсияи номзодии М. Аюбова «Антропонимияи тоҷикони навоҳии Шаҳритузу Кубодиён (номҳои ашхос)» ҳимоя мешавад. Дар диссертатсияи мазкур муаллиф чихатҳои таърихӣ, иқтибосӣ (арабӣ, туркӣ-ӯзбекӣ, тоҷикӣ), сохт ва мансубияти лаҳҷавии номҳои ашхосро таҳлилу тасниф намудааст.

Ба ҳамин тариқ, тадқиқот дар асоси дастовардҳои илмию назариявӣ ва амалии забоншиносони ватанию хориҷии риштаи номшиносӣ, махсусан, антропонимия пайгирӣ шуда, онҳо дар диссертатсия мавриди истифода қарор гирифтаанд. Мутаассифона, номҳои мардуми ноҳияи Лахш, агар зикри чанде номҳои шахсонро дар “Фарҳанги гӯйишҳои ҷанубии забони тоҷикӣ” (2012; 2017) истисно кунем, то имрӯз аз нигоҳи илмӣ, хусусан аз нуқтаи назари гендерӣ (ҷинсият) мавриди ҷамъоварӣ ва таҳлили илмӣ қарор нагирифтаанд. Сабаби интиҳоби мавзӯи диссертатсияи мо, пеш аз ҳама, ба ҳамин зарурат алоқаманд мебошад.

Мақсад ва вазифаҳои таълиф. Ҳадаф аз таълифи ин диссертатсия, пеш аз ҳама, тадқиқу пажӯҳиши номҳои хоси мардуми ноҳияи Лахш, ки дар масири таърих андӯхта шудаанд, ба шумор меравад. Ин мақсад бо ҳалли вазифаҳои зерин амалӣ мешавад:

- нишон додани ташаккули антропонимҳои ноҳия аз нигоҳи таърихӣ;
- нишон додани номҳои аслии тоҷикӣ;
- баррасии номҳои давраи қадим;
- баррасии номҳои давраи миёна дар ноҳия;
- баррасии номҳои давраи нав;
- ошкор намудани хусусиятҳои этнолингвистии номҳои ашхоси ноҳия ва инъикоси онҳо дар антропонимҳо;

- пажӯҳиши гендер ва муносибати антропонимҳо ба он;
- таҳлили гендерӣ;
- таҳқиқи хусусиятҳои овозӣ (фонетикӣ) ва грамматикӣ номҳои ашхоси ноҳия;
- сохтори морфологии антропонимҳои ноҳияи Лахш;
- баррасии номҳои сода;
- баррасии номҳои сохта;
- баррасии антропонимҳо тариқи пасвандҳо;
- баррасии номҳои мураккаб;

Навоварии илмӣ аз он иборат аст, ки ҳарчанд дар забоншиносии тоҷик дар бораи номҳои ашхос чи дар асоси маводи асарҳои ҷудоғонаи классикӣ ва чи дар заминаи номҳои ашхоси маҳалҳои алоҳида тадқиқотҳо анҷом ёфта бошанд ҳам, роҷеъ ба номҳои сокинони ноҳияи Лахш, ки дар муҳити дузабонӣ сурат гирифтаанд, бори нахуст тадқиқот анҷом дода мешавад. Гузашта аз ин, баррасии маводи ҷамъоварда аз нигоҳи гендерӣ (ҷинсият) навгонии илмии мавзӯро тақвият мебахшад.

Аҳамияти назариявии тадқиқот. Натиҷаи илмии тадқиқоти антропонимҳо аз он иборат аст, ки онҳо дар муҳити дузабонӣ: тоҷикӣ ва қирғизӣ ташаккул ёфта, барои рушди бахшҳои гуногуни забоншиносӣ, аз ҷумла луғатшиносӣ чун маводи назариявӣ ва амалӣ хизмат менамояд. Ҳамчунин натиҷаҳои назариявии тадқиқотро метавон дар баррасии минбаъдаи антропонимияи тоҷик истифода намуд.

Аҳамияти амалии тадқиқот. Натиҷаҳои корро метавон дар донишгоҳу донишқадаҳо зимни дарсҳои назариявӣ амалии шевашиносӣ, луғатшиносӣ, таърихи забон ва ҳангоми тартиб додани луғатҳои ономастикӣ истифода намуд. Ҳамчунин, диссертатсия метавонад дар навиштани асарҳои илмӣ-тадқиқотӣ, дастуру воситаҳои таълимӣ мавриди истифода қорор гирад.

Усули тадқиқот. Зимни ҷамъоварии маводи диссертатсия аз усули пурсиш, суҳбат, мушоҳида ва усули шиносӣ бо феҳристи асомӣ дар идораи САҲШ (сабти асноди ҳолати шаҳрвандӣ)-и ноҳияи Лахш истифода гардидааст. Барои таҳлили мавод усули диахронӣ, синхронӣ, таҷзия, калимасозӣ, этимологӣ ва лингвистии таҳлил муносиб доништа шуд.

Асосҳои назариявии тадқиқот. Ҳамчун осори илмӣ-назариявӣ аз таҳқиқотҳои ҳам олимони ватанӣ ва ҳам хориҷӣ истифода шудааст, ки муҳимтарини онҳо тадқиқотҳои И. М. Оранский, В. И. Абаев, В. А. Лившиц, З. Г. Исаева, В. А. Никонов, О. А. Сухарева, М. С. Андреев, Д. Г. Резник, А. Н. Кузмина, И. В. Бестужев Лада, В. С. Расторгуева, О. Ғ. Ғафуров, Р. Л. Неменова, Ғ. Чӯраев, Ш. Рустамов, Р. Р. Раҳимов, Ш. Ҳайдаров, О. Маҳмадҷонов, Ч. Алимӣ, Р. Шоев, С. Хоркашев, М. Аюбова, Н. Офаридоев, О. Қосимов, Д. Карамшоев, М. Султонов, Д. Ҳомидов, А. Ҳасанов, Т. Ваҳҳобов, З. Мухторов, М. Қосимӣ, А. Мирбобоев, М. Абдусатторов ва дигаронро дар бар мегиранд.

Манбаи тадқиқот. Маводи ин диссертатсия аз деҳоту шаҳраки ноҳия, шиносӣ бо рӯйхати номҳо дар боғчаву мактабҳо, ҷамоатҳо, шуъбаи САҲШ ва бойгонӣҳо ҷамъоварӣ гардидааст. Миқдори умумии номҳои ашхоси ҷамъоварда, ки аз давраи ташкилҳои ноҳия, яъне соли 1931 то имрӯзро дар бар мегиранд, 2452-то буда, аз ин миқдор 1651-тоашро номҳои мардона ташкил медиҳад.

Масъалаҳои зерин ба ҳимоя пешниҳод мешаванд:

- дар ташаккули антропонимҳои ноҳияи Лахш калимаҳои иқтибосӣ (арабӣ, туркӣ –қирғизӣ, юнонӣ, ҳиндӣ, русӣ) нақши муҳимро ифода намудаанд;
- шароити дузабонӣ ба хусусиятҳои овоии номҳои ашхос бетаъсир намондааст;
- номҳои ашхос дар сохтори калимаҳо (сода, сохта, мураккаб) муҳим арзёбӣ мешаванд;
- номҳои ашхоси ноҳия барои муайяну мукамал сохтани таркиби луғавии лаҳҷаи тоҷикони ноҳия мусоидат менамояд;
- антропонимҳои ноҳия барои муайян намудани ҳодисаҳои таърихӣ, иҷтимоӣ, динӣ, анъана ва ғайраро, ки дар миёни тоҷикону қирғизҳои роиҷанд, манбаи муҳими илмӣ мебошанд;
- муносибати таърихӣ тоҷикону қирғизҳо асрҳо боз идома дошта, инъикоси он дар антропонимҳо ифода меёбад;
- лаҳҷаи сокинони ноҳияи Лахш аз лаҳҷаҳои дигари шеваи ҷанубии забони тоҷикӣ, хусусан лаҳҷаи раштӣ, тафовутҳои махсус зоҳир намудааст.

Коркарди мавзӯ: Диссертатсия дар маҷлиси кафедраи назария ва амалияи забоншиносии ДДОТ ба номи Садриддин Айнӣ (суратчаласаи №2 аз 27. 09. 2018) ва сексияи забоншиносии ДДОТ ба номи Садриддин Айнӣ (суратчаласаи №3 аз 21. 11. 2018) муҳокима шуда, ба ҳимоя тавсия шудааст.

Аз рӯйи мавзӯи диссертатсия 5 мақола чоп шудааст, ки 3-тои он ба КОА ФР ва КОА назди Президенти ҶТ мансуб буда, рӯйхати онҳо дар охири автореферат оварда шудааст. Қисматҳои асосии диссертатсия дар конференсияҳои забоншиносии, ки дар ДДОТ ба номи Садриддин Айнӣ баргузор гардидаанд, (2015, 2016 ва 2017) муаррифӣ ва муҳокима шудаанд.

Ҳаҷм ва сохтори диссертатсия. Диссертатсия аз муқаддима, се боб, хулоса, рӯйхати адабиёт ва замима иборат аст.

Муҳтавои асосии диссертатсия

Дар муқаддима роҷеъ ба мубрамияти мавзӯ, дараҷаи омӯзиши мавзӯ, мавод ва усули таҳқиқ, навоварии илмӣ, аҳамияти назариявӣ ва амалии таҳқиқ масоили ба ҳимоя пешниҳодшаванда, коркарди мавзӯ, ҳаҷм ва сохтори диссертатсия маълумот дода мешавад.

Боби якум “Ташаккули антропонимҳои ноҳия аз нигоҳи таърихӣ” ном дошта, аз се фасли асосӣ ва зерфаслҳо иборат аст, ки онҳоро метавон дар шакли зер овард:

Фасли 1.1. “Мулоҳизаҳои муқаддимавӣ” ном дошта, роҷеъ ба антропонимҳои маълумоти умумӣ медиҳад, аз ҷумла қайд карда мешавад, ки онҳо қисми таркибии бойигарии луғавии забон ба шумор мераванд ва дар тӯли таърихи тараққиёти забон (лаҳҷа) ташаккул ёфтаанд. Аз ин рӯ, онҳоро бе назардошти қонуниятҳои забон омӯхтан номумкин аст.

Номҳои хоси одамон ҳама гуна дигаргунӣ чамъиятро инъикос мекунанд.

Мувофиқи андешаи З. Г. Исаева антропонимҳо аз дигар категорияҳои лексикӣ бештар бо тағйирёбандагӣ ва таҳаввулпазириашон тафовут зоҳир мекунанд. Вале ин чунин маъно надорад, ки номҳои хоси одамон бенизому номуташаккил бошанд. Ҳангоми шиносӣ бо миқдори муайяни антропонимҳо ба кадом забон тааллуқ

доштани онҳоро муайян кардан чандон мушкил нест, зеро хусусияти миллии онҳо дар ҷиҳатҳои овозӣ, маъноӣ ва сохти таркибии онҳо зоҳир мегардад [4, 16].

Таҳқиқи антропонимия аз нуқтаи назари иҷтимоӣ марбути забоншиносии иҷтимоӣ (социолингвистика) мебошад, ки ҷузъи забоншиносии умумист. Тағйироти антропонимҳо, аз як тараф, инкишофу дигаргунии сохти ҷомеаро нишон диҳад, аз тарафи дигар, собит менамояд, ки аъзои ҷомеа нисбат ба чунин дигаргуниҳо бетафовут набуда, онро дар лексикаи забон ба таври васеъ истифода мекунанд. Табиист, ки чунин ҳолат муносибати байни забон ва ҷамъият, забон ва шуур, забон ва тафаккурро муайян менамоянд.

Қисми муайяни номҳои бостониро бе тадқиқоти махсус низ фаҳмидан мумкин аст, зеро онҳо алоқаи хешро бо лексикаи зинда то ҳанӯз нақандаанд ва аз рӯйи маънии худ гуногун буда, одатан бевосита ё бавосита ба ҷиҳатҳои маънавию ахлоқӣ ё ҷисмонии соҳиби ном, ҳолати тавлид, шароити иҷтимоиву иқтисодии волидон, тасаввурот оид ба оламу муҳити атроф, ҷаҳонбинӣ, хусусиятҳои хоси синни кӯдакӣ ишора мекунанд.

Таърихи номҳо одатан бо таърихи ҳаёти ҷамъиятии халқ алоқаи зич дорад. Қонуни инкишофи зиндагӣ таъбу завқ ва мафкураи инсонро тағйир медиҳад, ки он инъикоси бевоситаи худро дар антропонимия меёбад.

Бо мақсади тадқиқ ва пажӯҳиши антропонимияи мардуми тоҷик омӯзиш ва баррасии ҷараёни пайдоиш, ташаккулу инкишофи сохту таркиб ва марҳилаҳои асосии таърихи номҳои ашхос зарур ва муҳим мебошад.

Ҳудуди мушоҳида ва тадқиқ нисбат ба вақту замон чӣ қадар тангу маҳдуд бошад, зуҳуроти антропонимӣ ҳамон қадар тасодуфӣ, номуназзам ва нофаҳмо ба назар мерасад. Вале агар ба умқи таърих, замон ва макон чӣ қадар ворид шавем, ҳамон қадар равшан мегардад, ки антропонимия на маҷмӯи калимаҳои тасодуфӣ, балки ёдгориҳои хоси фарҳангӣ буда, он дар баробари инъикоси марҳилаҳои гуногуни ҳаёти моддиву маънавии халқ муттасилӣ ва таносуби ҳамаҷонибаи фарҳангҳо собит менамояд. Ба ин маънӣ, таркиби номҳои ашхоси ноҳияи Лахшро аз нигоҳи таърихӣ ба қабатҳои тоҷикӣ, арабӣ, туркӣ (қирғизӣ-ӯзбекӣ),

русӣ, юнонӣ, сомӣ, ҳиндӣ чудо кардан мумкин аст, ки дар фаслҳои зерини диссертатсия матраҳ шудаанд.

Фасли 1.2. “Номҳои аслии тоҷикӣ” унвон дошта, дар он номҳои аслии забони тоҷикӣ, ки дар заминаи забони мазкур пайдо шудаанд, мавриди пажӯҳиш қарор гирифтаанд. Баромади бештари номҳои асли ба қадимтарин сарчашмаҳои забони тоҷикӣ – яке аз забонҳои қадимаи мансуби гурӯҳи забонҳои эронӣ, марбут мебошад.

Азбаски номҳои ашхос бисёр далелҳои таърихро, ба мисли, “Номи наҷоди ориёӣ – **арйа** дар таркиби номҳои хоси ориёӣ дар осори таърихнависони юнонию румӣ зиёд ба қор рафтааст, ки он далели шинохти номи ин наҷод дар он даврон дар миёни дигар мардумон мебошад: Ариабигнес, Ариамнес, Ариападҳес, Ариантас, Арибарзанес, Арибазос, Ариамазес, Ариарамнес, Арифарнес, Ариаменес ва ғ.” [7. 32], маҳфуз медоранд, яке аз сарчашмаҳои муҳими боэътимод маҳсуб мешаванд.

Забонҳои қавмҳои эронӣ ба се давраи ишқишоф – бостон, миёна ва нав таҷзия шуда, баррасӣ гардидаанд. Антропонимия низ чун қисмати таркибии забон ин се марҳиларо аз сар гузаронидааст.

Зерфасли якуми боби якум (1.2.1.) “Номҳои давраи қадим дар ноҳия” ном дошта, баррасӣ номҳои давраи қадимро дар бар гирифта, таъкид мегардад, ки дар хусуси ба давраи қадим мансуб будани ин ё он ном метавон танҳо аз рӯйи сарчашмаву ёдгориҳои хаттии қадим – маъхазҳои бостоншиносӣ (археологӣ) ва адабиёти қадим хулосаи муътамад баровард. Ба антропонимияи ин давр номҳое дохил мешаванд, ки ба давраи забонҳои форсии бостон марбут буда, бо антропонимияи дар ёдгориҳои ин давр мавҷуда бевосита мувофиқат мекунанд. Аксарияти номҳои давраи қадим сохти мураккаб дошта, мафҳуму маънои онҳоро бе таҳлили решашиносӣ муайян кардан имконнопазир мебошад.

Аз шумораи умумии номҳои ашхоси дар маводи мавҷудбудаи мо 194-тоашро номҳои аслии тоҷикӣ ташкил медиҳанд. Аз ин миқдор зиёда аз 30 ном ба давраи қадим тааллуқ дошта, номи қаҳрамонҳои мифологию афсонавӣ ва шахсиятҳои таърихии давраи қадимро, ба мисли Ардашер, Замон, Баҳром, Рудоба, Сиёвуш,

Куруш, Рустам ва ғ. инъикос намудаанд. Ин номҳо, ки аз осори марбут ба давраи қадим маншаъ гирифтаанд, дар номгузории мардуми ноҳия зикр ёфтаанд.

Зерфасли дуюми боби якум (1.2.2.) “Номҳои давраи миёна дар ноҳия” ном дошта, баррасии номҳоеро дар бар мегирад, ки дар осори хатии давраи қадим ба назар намерасанд. Номҳои давраи миёна аз ҷиҳати маъноӣ луғавӣ ба забони форсии нав наздик мебошанд. Ба ин давр бештар бо ҷузъҳои **бахт, беҳ, меҳр, рам // ром, фар, шах // шох // шо, шахр** сохташавии номҳои сохтаву мураккаб хос мебошад. Чунончи:

Мардона: Бахтовар, Беҳзод, Бузургмеҳр, Ромин, Фармон, Шаҳриёр, Шохруҳ;

Занона: Гулшаҳр, Фархунда, Шаҳбону // Шаҳрбону, Ороста, Фарангис, ва ғ. Ин гуна номҳо дар диссертатсия ба таври васеъ баррасӣ гардида, таърихи баромади онҳо то ҳадди имкон нишон дода мешавад. Аз ҷумла, чанд намуна овардан мумкин аст: **Ануш** < ф.м. Anušak // Anuš // Anuša, ф.н. Anōš // Anōša // Anušo "ҷовидон", номи духтари Меҳрдоди VI, дар маъхазҳо бо номи Анушак, Ануш, Анушо зикр ёфтааст; **Гурдофарид** < ф.м. ва ф.н. Gurdāfarid // Gurdofarid "гурдзода", "зодаи паҳлавон", номи духтари Гаждаҳам дар "Шохнома", **Ромин** < ф.м. Rāmin, ф.н. Romīn (аз **rām** "мутеъ" ва пасванди мансубии **-in**) "фармонбардор", "омӯхта", "ромшуда", номи ошиқи Вис дар маснавии "Вис ва Ромин" [2, 31].

Дар маҷмӯъ метавон гуфт, ки номҳои давраи миёна, ки хусусияти ягонагӣ ва умумиточикӣ доранд, аз ҷиҳати маъноӣ ва сохтори овозӣ ба антропонимҳои давраи муосир мутобиқат менамоянд. Номҳои ашхоси ноҳияи Лаҳш низ ҳамоҳанги онҳо мебошанд.

Зерфасли дуюми боби якум (1.2.3.) “Номҳои давраи нав” ном дошта, номҳое аз назар гузаронида мешаванд, ки аз лексикаи зинда ҳанӯз дур нарафта, маъноӣ ва шакли онҳо равшан аст. Дар ин давр сохтани ном бо ҷузъҳои аслии форсии тоҷикии давраи миёна, пеш аз ҳама, бо **гул, фар, шах, шахр, рам, меҳр, беҳ, бахт** инкишоф ёфта, ба он ҷузъҳои **бону, бибӣ, нек, чон, дил, пошо//пачо-** Некруз // Некрӯз, Бибигул, Гавҳарбону, Дилноза, Азизҷон, Сайпачо ва ғ. илова шудаанд.

Қисми муайяни номҳои асли то ҳанӯз алоқаи хешро бо апеллятивҳое, ки омили эҷоди онҳо шудаанд, нақандаанд. Ба ин маънӣ, антропонимҳо одатан аз

рӯи вобастагиашон ба калимаҳои семантикаи муайяндошта чудо мешаванд: ададӣ, асбобу ашёвӣ, геологӣ, динӣ, чирмҳои осмонӣ, олами ҳайвонот ва парандаҳо, сифатӣ (зоҳирию ботинӣ), тақвимӣ, топонимӣ, тотемии наботӣ, унвонӣ, феълӣ, ҳешутаборӣ, ҳодисаҳои табиат, этникӣ ва ғайра. Мисолҳо: Якдона, Теша, Гавҳар, Худо(й)дод, Офтоб, Шерзод, Парасту, Далер, Баҳор, Зарафшон, Бунафша, Подшо(х), Омад, Додарчон, Боро(у)н, Мардон, Суғдия ва ғ.

Аксарияти номҳое, ки бо калимаҳои муқаррарӣ вобастаанд, решаҳои иҷтимоии худро доранд. Аз давраҳои қадим дар миёни халқи тоҷик назариёти диниву тотемӣ мавқеи асосиро ишғол менамуд. То имрӯз расму ойинҳои махсуси номгузорӣ мавҷуданд, ки бо қувваи ғавқуттабии сухан алоқаи зич доранд. Чунончи, бо мақсади дарозумриву саломатӣ ва ҳифзи фарзанд аз қувваҳои бадӣ – чашми бад, хавфу хатар, инсу чин ба навзод номҳои назарногиру нозеб мегузоранд, ки аксарият аз тотемаҳо иборатанд.

Ҷасли сеюми боби аввали диссертатсия “Номҳои иқтибосӣ” ном дошта, дар он гуфта мешавад, ки ҳеҷ забоне ба танҳои вучуд дошта наметавонад ва ҳамзистии ҳамсоғӣ, муносибатҳои илмию фарҳангӣ ва сиёсӣ динии мардуми тоҷик бо халқҳои дигар ногузир дар тӯли таърих ба вучуд омада, ба антропонимияи минтақаҳои гуногуни кишварамон таъсир расонидааст. Аз ин назар, ба антропонимияи ноҳия Лахш ворид шудани иқтибосот аз забонҳои гуногун амри ногузирӣ таърихӣ мебошад. Чанд мисол: аз забони арабӣ вожаҳои Алӣ, Асад, Ҳайдар, Ҳамза, Лайс, Нор, Зайнаб, Зухро, Садаф ва ғ.; аз забони сомӣ Довуд, Юнус, Мусо, Яъқуб, Майрам // Марям, Соро ва ғ.; юнонӣ, Алмос, Сандал, Зъмрат // Зумрад // Зумур(р)ад, Марворид, София ва ғ.; туркӣ: Қул, Тош, Уроқ // Ёроқ, Қара, Қӯзӣ, Қундуз, Юлдуз ва ғ.; русӣ: Надежда, Роза ва ғ.; ҳиндӣ: Миъроҷ // Меъроҷ // Меҳроҷ < Маҳроҷ < Маҳараҷ ва ғ., ки дар диссертатсия мавриди баррасӣ қарор гирифтаанд.

Дар диссертатсия ба масъалаи решашиносии калимаҳои иқтибосӣ тавачҷуҳи хоса зоҳир шуда бошад ҳам, масъалаи муайян сохтани қолибҳои сохташавии иқтибосоти арабӣ аз рӯи вазнҳои арабӣ мавқеи махсусро дорад. Мутобиқи ин бо вазнҳои **фаъал** (Назар, Ватан, Сафар); **фаъл** (Наср, Фазл, Хайр); **фаъл** (Наҷот,

Ҳаёт Чалол); **фуъул** (Шукур, Зухур); **фиёлат** (Зиёрат, Сиёсат); **фаёлат** (Қаноат, Адолат, Латофат); **фиълат** (Неъмат, Ҳикмат); **фуълат** (Қъдрат // Қудрат, Нусрат); **фуълон** (Қърбон//Қурбон, Сьбҳон//Субҳон, Ғъфрон//Ғуфрон (мардона); **мафъалат** (Марҳамат, Махтарам (занона); **мафъилат** (Маърифат, Мағфират (занона); **фиъл** (Сидқ, Зикр); **фиълон** Ризвон, Ҳичрон); тафъил (Ташриф, Тамкин) **фиёл** (Қъём//Қиём, Низом, Висол); **ифёл** (Ином // Инъом, Икром, Ислом); **тафаъул** (Табарък // Табаррук, Таваккул); **ифтиёл** (Интизор, Ифтихор, Иқтидор); **муфъил** (Мубориз, Мусофир, Мутолиб); **муфъил**: мардона: Мушфик, Муслим); муфтаъил (Муқтадир, Мунтазир); **мафъул** (Махбуб, Махмуд, Масрур); **муфаъал** (Маҳабат // Муҳаббат, Махмад); **муфъал** (Мъборак // Муборак); **муфтаъал** (Мъхташам // Мухташам); **мафъал** (Манзар, Машраб) ва ғайраҳо сохташавии калимаҳо ва истифодаи онҳо дар ду шакл: мардона ва занона мавриди баррасии илмӣ қарор гирифтааст.

Боби дуоми диссертатсия “Хусусиятҳои этнолингвистии номҳои ашхоси ноҳия” номгузорӣ шуда, чунин масъалаҳоро фаро мегирад:

2.1. Муносибати таърихӣ тоҷикону қирғизон ва инъикоси он дар антропонимҳо. Садсолаҳост, ки дар ноҳияи Лахш ду миллати бо ҳам дӯсту бародар-тоҷикону қирғизҳо ҳамзист мебошанд, аз ин лиҳоз шумораи асосии аҳолии ноҳия аз тоҷикони маҳаллӣ ва қирғизҳо иборат аст. Мувофиқи ба рӯйхатгирии аҳолии соли 2010 дар ноҳияи Лахш 62 ҳазору 125 нафар зиндагӣ дошта, аз ин қирғизҳо 38949 нафар, тоҷикон 23047, ўзбекҳо 105, русҳо 10 ва дигар миллатҳо 14 нафарро ташкил медиҳанд.

Тоҷикони маҳаллии ноҳия дар деҳаҳои Обчака, Оқсой, Пилдони Боло, Пилдони Миёна, Пилдони Поён, Сасикбулоқ, Қарокенча, Сарикенча, Ҳушқол, Қолборсӣ, Қушағба, Яраш ва шаҳраки Ваҳдат истиқомат намуда, инчунин дар як қисми деҳоти Лахш, Циргатол, Майдонтерак, Қарчин, Қалъаи Занкон, Калтабулоқ, Цилондӣ, Шилбилӣ, Чайилған, Сугат, Ёрмазор, Қозоқон, Чоргул, Балх, Дулона ва Янгишаҳр низ сукунат доранд. Боқимондари аксарият қирғизҳои омад ташкил медиҳанд. Қирғизҳо, асосан, дар қишлоқҳои Баҳористон, (Сайрон), Чубай, Қушай, Қашқатерак, Чултерак, Чанчер, Домбрачӣ, Қарасой, Қашот, Ғулама, Қарамик, Алға,

Қарашӯра, Саритало, Мук, Мукур, Қулчучай (Сариғай), Питокул, Бешкапа, Дувана, (Девона), Очиқалма, Қазокон ва Қоштегирмон сукунат доранд.

Имрӯзҳо қирғизон дар саросари Рашт набуда, балки дар тарафи шарқӣ, дар ноҳияи кӯҳии Лахш сукунат доранд. Баъзеи онҳо бо номи «авлоди қирғиз» дар дигар ноҳияҳои Рашт зиндагӣ доранд ва урфу одатҳояшон бо тоҷикон омехта шудааст ва дар баъзе ноҳияҳо урфу одатҳои худро то ҳол риоя мекунанд [1,54].

Чараёни ба таркиби луғавии антропонимҳои ноҳия дохил шудани вожаву номҳои қирғизӣ, ки теъдоди бештари вожаву номҳои иқтибосиро ташкил медиҳанд, аз асрҳои XVII-XVIII, яъне аз давраи ба ноҳияи Лахш омадани қирғизҳо сар карда, то ба имрӯз давом дорад.

Сабаби дигаре, ки чараёни ба антропонимии тоҷикони ноҳия омехта шудани номҳои қирғизиро афзудааст, ҳамзистии якҷоя ва, махсусан, барпо кардани оилаҳо байни ҳамдигар мебошад. Омезиши антропонимии аҳолии ноҳия низ дар зери таъсири омилҳои сиёсӣ, маданияту таърихӣ ва ҷамъиятӣ ба вуҷуд омадааст.

Ҷамаи ин муносибату рӯйдодҳо, албатта ба антропонимии тоҷикону қирғизони ноҳия низ таъсири худро гузоштаанд. Дар ҳамин асос ба таркиби номҳои тоҷикони ноҳия номҳои туркӣ-қирғизӣ дар давраҳои гуногун аз забони туркӣ - қирғизӣ мустақиман иқтибос гардидаанд ё дар асоси унсуру қолабҳои номсозии туркӣ-қирғизӣ ё тоҷикӣ сохта шудаанд. Ҷамчунин ҷойивазкунии овозҳо, ба мисли садонокҳои устувори **а, о** дар номи мардонаи Аман (гуфтори қирғизӣ), ки айнан Амон (арабӣ) мебошад, ё ин ки иваз шудани ҳамсадоҳои бечаранги **п, ф** дар номи мардонаи Зарип (гуфтори қирғизӣ),- Зариф (арабӣ), ки сабаби ҷойивазкунии чунин номҳо таъмини ҳамоҳангӣ ва хоси гӯйиши забони қирғизӣ маҳсуб меёбад, таъсири онҳо дар диссертатсия ба таври васеъ баррасӣ гардидаанд.

2.2. Гендер ва муносибати антропонимҳо ба он

Мафҳуми “гендер” дар забоншиносии муосир нисбат ба дигар илмҳои ҷамъиятию гуманитарӣ дертар, яъне дар нимаи дуюми асри XX ворид шудааст. Аввалин таҳқиқот дар ин соҳа дар Ғарб сурат гирифтааст, ки ба тасвири системавии хусусиятҳои нутқи мардонаву занона дар заминаи гурӯҳи забонҳои германӣ ва романӣ бахшида шуда буд. Дар собиқ Иттиҳоди Шӯравӣ, хусусан дар

Россия ба ин масъала охири солҳои 80-90-уми асри гузашта таваччуҳ зоҳир намудаанд.

Таҳлили масоили гендерӣ ба забоншиносон имкон додааст, ки муҳимтарин хусусиятҳои таҳқиқоти гендериро дар ин соҳаи илм дар муқоиса бо гендершиносии ҳуқуқиву иҷтимоӣ муайян намоянд. Пеш аз ҳама, мавзӯи таҳқиқот дар ин маврид муносибати байниҳамии забон ва ҷинс мебошад, яъне муносибат ба ин ё он ҷинс чӣ гуна дар забон зоҳир мешавад: системаи номинативии забон, лексика, синтаксис, категорияи ҷинсият ва ғайра. Мақсади таҳқиқоти гендерӣ дар забон метавонад омӯзиши мароми нутқии ҷинсҳо, таъин ва тасвири хусусиятҳои нутқи занону мардон бошад. Таҳқиқоти гендерӣ дар забоншиносӣ маъмулан характери байнифаннӣ ва муқоисавӣ дорад.

Гендер ё муносибати гендерӣ масъалаест, ки аз замонҳои қадим дар ҷомеаи инсонӣ мавҷуд аст ва дар ҳаёти ҷомеа ва афкори мардум бозтоби худро ёфтааст. Муҳаққиқон ба ин масъала ҳамчунон ба яке аз ҷанбаҳои забоншиносии иҷтимоӣ (соцсиолингвистика) тайи чанд соли охир рӯ овардаанд. Ин таваччуҳ бо фаъолиятҳои зангароии (феминистӣ) ҷаҳон вобаста буда, дар васати назҳати баробарии иҷтимоӣ занону мардон инкишоф ёфтааст. Ин аст, ки мафҳуми “гендер” ва муносибати антропонимҳо ба он мавриди таваччуҳи бархе аз муҳаққиқони тоҷик низ қарор гирифтаанд. Аз ҷумла, ба таҳқиқи масоили гендерӣ Ф. Амонова, О. Маҳмадҷонов, А. Байзоев таваччуҳ намудаанд. Забоншинос О. Маҳмадҷонов дар таҳқиқи топонимҳо ба масъалаи гендерӣ таваччуҳ намуда, истилоҳи гендерро ифодагари дарки (эҳсоси) фарқиятҳои иҷтимоии байни зану мард меҳисобад. “Гендер” дар асл вожаи англисии gender – ҷинс буда, қаблан ба ифодаи ҷинсҳои грамматикӣ (мардона, занона ва миёна) омадааст ва баъдан бо таҳқиқи муносибати ду ҷинс дар бахшҳои гуногуни иҷтимоӣ, чун истилоҳи илмӣ-иҷтимоӣ мавриди истифода қарор гирифтааст. “Азбаски ин мафҳум дар тарҷумаи “ҷинс”, “ҷинсият” имрӯз мазмуну мундариҷаи худро маҳдуд месозад, беҳтар он аст, ки аз истилоҳи байналмилалии “гендер” истифода ба амал ояд”[5,19].

Муносибати гендер ба антропонимҳо дар он зоҳир мегардад, ки таърихан дар забони тоҷикӣ ҷинсиат вучуд дошта, баъдтар аз байн рафтааст ва имрӯз дар забони тоҷикӣ ин хусусияти грамматикӣ фақат дар антропонимҳо ифода ёфтааст.

2.2.3. Таҳлили гендерӣ. Чун номҳои ашхос таҷассумгари ҳодисаҳои таърихӣ ва дигаргуниҳои сохти ҷомеа буда, бо ҳаёти рӯзмарраи инсон зич алоқаманданд, дар онҳо хусусиятҳои ҳаёти марду зан ифода гардидааст. Дар мисоли умумии 2452 антропоними ноҳия метавон зикр кард, ки 1651-тоаш номҳоеанд, ки мансуби мардон буда, ин гурӯҳи антропонимҳоро аз рӯйи сохт ва ифодашон ба се бахш ҷудо намудан мумкин аст:

1. Антропонимҳои мардона;
2. Антропонимҳои занона;
3. Антропонимҳои муштарақ.

Дар робита бо ин таснифот хусусиятҳои овой (фонетикӣ) ва маъноии антропонимҳои ноҳияи Лаҳш ва вижагиҳои гендерии онҳо таҳлилу баррасӣ гардидаанд.

Дар илми забоншиносӣ маълум аст, ки тавассути пасванди “-а” ҷинси муаннас сохта мешавад. Ба таври дигар гӯем, ин қонуният дар антропонимия, ки хусусияти гендериро инъикос намудааст, аз асоси шаклҳои мардонаи калимаҳо шакли занонаи он ба вучуд омадааст: Зариф- Зарифа, Сомон- Сомона, Умед- Умеда, Фирӯз- Фирӯза, Сайид- Сайида, Хуршед- Хуршеда ва ғайра. Ҳамчунин иловаи баъзе калимаҳо (гул, моҳ, нисо ва ғ.), ки ба зан-духтар нисбат дода мешаванд, яке аз хусусиятҳои гендерии антропонимҳо маҳсуб меёбанд: Орзу- Орзугул, Ҷумъа - Ҷумъагул, Қурбон - Қурбонгул, Давлат- Давлатмоҳ, Зариф- Зарифмоҳ, Одина- Одинамоҳ, Сафар- Сафармоҳ, Давлат- Давлатнисо ва ҳоказо.

Антропонимҳои муштарақ дар низоми маводи мо миқдоран хеле кам, яъне асосан понздаҳто- Бӯстон, Гул, Баҳор, Парвин, Ҷиммат, Хурмат, Иқбол, Муборак, Дилбар, Мақсад, Муҳаббат, Меҳрубон, Ҷамол, Лола, Иноятро ташкил медиҳанд. Аммо аксарияти номҳои мазкур аз нигоҳи гендер тафовутҳои хоссаро инъикос намудаанд. Ин тафовутҳо бештар дар қисмати фонетика мушоҳида мешаванд. Масалан, номи Муҳаббат ҳангоме ки ба мард тааллуқ дошта бошад, аксаран ба

сурати Маҳабат ва дар сурати ба зан мансуб будан маъмулан Муҳабат истифода мешавад. Дар ин маврид хусусиятҳои гендерии чунин антропонимҳо дар нутқи овозӣ ифода ёфтааст.

Боби сеюми диссертатсия “Хусусиятҳои овозӣ (фонетикӣ) ва грамматикии номҳои ашхос” ном дошта, дар гузашта раванди аз ҳам ҷудошавии лаҳҷаҳо ва ба забонҳои мустақил табдил ёфтани онҳо, чун маҳсули даврони гузашта ва марҳилаҳои гуногуни таърихӣ ноҳамвор ва номутаносиб тараққӣ кардани онҳо мавриди баррасӣ қарор гирифтанд.

Таърихи омӯзиши лаҳҷашиносии тоҷик асосан ду даврро аз сар гузаронидааст: пеш аз Инқилоби Октябр ва баъди он. Дар омӯзиши шеваву лаҳҷаҳои тоҷикӣ олимони рус В. В. Григорев, А. А. Семенов, П. Е. Кузнетсов, В. С. Соколова, И. И. Зарубин, В. С. Расторгуева, И. М. Оранский, Р. Л. Неменова, Л. В. Успенская, А. З. Розенфелд, М. С. Андреев, олимони тоҷик Л. Бузургзода, Б. Н. Ниёзмӯхаммадов, О. Ҷалолов, А. А. Каримова, Х. Ҷамроқулов, М. Эшнӣёзов, Р. Ғаффоров, Ғ. Ҷӯраев, Қ. Саидова, Ҷ. Мурватов, М. Маҳмудов, С. Раҳматуллозода, Ш. Исмоилов, Д. Ҳомидов, Н. Гадоев ва дигарон ҳиссаи арзандае гузоштаанд.

В. С. Расторгуева дар асари хеш “Таҷрибаи муқоисавии омӯзиши лаҳҷаҳои тоҷикӣ” (Опыт сравнительного изучения таджикских говоров) (1964) шеваҳои забони тоҷикиро ба чор гурӯҳ: 1) шимолӣ, 2) марказӣ (мобайнӣ), 3) ҷанубӣ ва 4) ҷануби шарқӣ ҷудо намуда, шеваи ҷанубиро бо як қатор аломатҳои он ба шеваҳои шимолӣ, марказӣ ва ҷануби шарқӣ муқобил мегузорад (Расторгуева, 1964). Ӯ дар таснифот ва муқбилгузорӣ, пеш аз ҳама, ба системаи садонокҳо, ки таърихан аз як манбаъ ибтидо мегиранд, таъкил кардааст.

Тавре ки дар муқаддимаи китоби “Шеваи ҷанубии забони тоҷикӣ”, ҷ. 1 (1980) зикр гардидааст, шеваи ҷанубӣ дар марказ аз ҷануби Тоҷикистон, яъне дар ҳавзаи рости дарёи Панҷ (Амударё), Вахш (бо шохобҳои Сурхобу Хингоб), Қизилсуи ҷанубӣ (бо шохобаш Ёхсу) ва Кофарниҳон паҳн шудааст. Мавзӯҳои ин водӣҳо, ки бо номҳои Ваҳиёи Поён, Қаротегин, Кӯлоб ва Ҳисор машҳуранд, аз бобати ҷойгиршавии аҳолии хеле барвақт сурат гирифтаанд.

Шеваи чанубӣ чор гурӯҳи лаҳчаҳоро дар бар мегирад: 1) раштӣ (бо гунаҳои раштӣ ва ваҳёй-раштӣ), 2) кӯлобӣ (бо гунаҳои шимолӣ, чанубӣ, ғарбӣ ва кӯлобии Ҳисор), 3) роғ ва 4) Бадахшон (Ғорон, Ямг ва ғ.) Лаҳҷаи тоҷикони Лаҳш аз рӯи таснифоти дохилии шеваи чанубӣ ба шохҳои ваҳёй-раштӣ нисбат дорад. Аммо ба сабаби дар шароити дузабонӣ ривоч ёфтани лаҳҷаи Лаҳш он аз лаҳчаҳои сирф раштӣ ва ваҳёй-раштӣ бо баъзе вижагиҳои худ фарқ мекунад, ки ин дар сохтору маъноҳои номҳои ашхос ҳам мушоҳида мешавад.

Сарфи назар аз ин, лаҳҷаи тоҷикони Лаҳш бо низоми овозӣ ва грамматикӣ худ дар ваҳдати лаҳчаҳои дигари шеваи чанубӣ қарор дорад. Номҳои ашхос инъикоскунандаи ҳамин раванди ҳамохангӣ мебошанд, ки онҳо ба сурати ҷудогона дар бахшҳои дигари боби мазкури диссертатсия матраҳ шудаанд.

3.1. Хусусиятҳои овозии антропонимҳои ноҳияи Лаҳш

Яке аз вижагиҳои муҳимтарини шеваи чанубӣ, аз ҷумла лаҳҷаи тоҷикони Лаҳш, мавҷудияти садоноки қатори қафо, ғайрилабӣ ва ноустувори “ъ” мебошад. Дар бораи ин садонок дар асарҳои тадқиқотӣ, хосатан пажӯҳишҳои лаҳҷашиносӣ маълумоти муфассал дода шудааст. М. С. Андреев (1930) лаҳчаҳои забони тоҷикиро ба ду гурӯҳ-чануби шарқӣ ва шимолӣ ғарбӣ тасниф карда, овози мазкурро ҳамчун аломати якуми фарқкунандаи гурӯҳи чануби шарқӣ ба қалам додааст, ки он ба ивази “у”-и таърихан кӯтоҳ истифода мешавад. Баъдтар ин маълумот дар навиштаҳои В. С. Расторгуева, Р. Л. Неменова, А. З. Розенфелд, Ю. И. Богорад ва дигарон такмил ёфтааст. Агар В. С. Расторгуева дар китоби худ “Опыт сравнительного изучения таджикских говоров” (1964) мувофиқати таърихии садонки “ъ”-ро бо “у”-и кӯтоҳ зикр карда бошад (1964), пас дар ҷилди якуми “Шеваи чанубии забони тоҷикӣ” (1980) хусусиятҳои миқдорию сифатии садоноки “ъ” дар асоси озмоиши лабораторӣ батафсил баён гардидааст. Аз ҷумла, вижагиҳои сифатии ин фонема чунин тасвир шудааст: “Фонемаи мазкур (садоноки “ъ”- Р.Х.) дар вазъиятҳои мухталифи фонетикӣ дар ҳичоҳи кушодаи беада, дар ҳичоҳи пӯшидаи заданокӯ беада мушоҳида мешавад. Вай бинобар майл доштан ба ихтисоршавии зиёд дар аввал ва охири калима дар ниҳояти камӣ дучор мешавад” [6, 45].

Антропонимҳо ҳамчун чузъи таркибии лексикаи лаҳҷаи тоҷикони Лахш аз фарогирии фонемаи мазкур истисно нестанд. Ҳарчанд ки мувофиқи маълумоти асари “Шеваи ҷанубии забони тоҷикӣ” садоноки “ъ” дар ҳолатҳои муайян овозҳои “и” ва “а”-ро низ иваз карда метавонад (мисли зъмин < замин, мън < ман ва ғ.), аммо дар номҳои ашхос мувофиқат, асосан, ба фонемаи кӯтоҳи у ба мисли Гълхон // Гулхон < Гулхон, Қърбон // Қурбон < Қурбон ва ғ. хос мебошад. Ҳамчунин, дар шеваи ҷанубии забони тоҷикӣ, аз ҷумла дар шоҳаи он- лаҳҷаи тоҷикони Лахш аз таркиби овозҳои **ав** ба вуҷуд омадани садоноки устувори “у” ҳодисаи муқаррарӣ ба шумор меравад. Мисли рузан < равзан, руған < равған, рушан < равшан, нубат < навбат.

Вале дар антропонимия ин қонуниятҳои овозӣ риоя намешавад:

Равшан < Равшан, Ҷавҳар < Ҷавҳар

Мавлон < Мавлон, Гавҳар < Гавҳар

Даврон < Даврон, Мънавар // Мунавар < Мунавар

Мавлуда < Мавлуда, Мавҷуда < Мавҷуда, Саври < Саврӣ

Аз ин раванд танҳо номи занонаи Санавбар дар шеваи ноҳия истисноӣ, зеро аксаран дар шакли “Санобар” истифода мешавад.

3.2. Сохтори морфологии антропонимҳои ноҳияи Лахш

Маълум аст, ки номҳои ашхос ба категорияҳои исм мансубанд ва дар қолабҳои калимасозии исм рехта мешаванд.

Масъалаи калимасозии исм дар забоншиносии тоҷик гуфтан мумкин аст, ки ба таври васеъ мавриди баррасии олимони қарор гирифта, асосан, аз нигоҳи сохтор таҳқиқ шудааст, яъне ҳамчун масъалаи морфология мавриди баррасӣ қарор гирифтааст [10, 6-7]. Дар ин бобат, махсусан, тадқиқоти Ш. Рустамов «Калимасозии исм дар забони адабии ҳозираи тоҷик» (1972) қобили тавачҷух мебошад. Назар ба маълумоти Ш. Рустамов дар исм чор навъи (тарзи) калимасозӣ: морфологӣ, морфологӣ-синтаксисӣ, луғавӣ-синтаксисӣ ва луғавӣ-семантикӣ мавҷуд аст [8, 135-136].

Аз ин таснифот, асосан, навъи морфологӣ ба ин боби диссертатсия рост меояд. Таҳлили таркиби морфологии калима аз вазифаҳои асосӣ ва мавзӯи баҳси

морфология ба шумор меравад. Калима ҳамчун унсури маънодор ва дорои мафхуми муайян аз воҳидҳои мураккаби нутқ махсуб меёбад. Дар калима баробари маънои луғавӣ як ва ё якчанд маънои грамматикӣ таҷассум ёфта метавонад. Таркиби морфологии калимаҳо, хусусан антропонимҳо, як хел нест, онҳо сода, сохта ва мураккаб мешаванд.

3. 2. 1 Номҳои сода. Ба ин гурӯҳ, ки дар доираи маводи ғирдоварда теъдодашон зиёд аст, антропонимҳое дохил мешаванд, ки танҳо аз як реша иборатанд. Баъзе антропонимҳои мазкур ба маънои маҷозӣ, яъне на ба аломатҳои он, балки танҳо ба номи шахс далелат менамоянд. Ба ин гурӯҳ метавон номҳои Авлиё, Асал, Аскар, Бобо, Бузург, Гадо, Қаҳҳор, Қаноат, Додар, Начот, Пир, Разоқ ва ғайраро зикр намуд. Номҳои занонаи ин гурӯҳ нисбат ба номҳои мардона камтар ба маънои маҷозӣ истифода гардидаанд. Намунаи ин қабил номҳо исмҳои Бону, Бибӣ, Саломат, Табассум ва ғ. мебошад. Дар диссертатсия ҳамчунин номҳои муштарак низ мавриди пажӯҳиш қарор гирифтаанд.

3.2.2. Номҳои сохта. Таркиби луғавии забон ва сохти грамматикии он бо фаъолияти ҳамешагии инсон дар ҷомеа иртиботи қавӣ дорад ва ин аст, ки пайваста таркиби худро аз ҳисоби вожаҳои нав ва шакли қолабҳои нодир, ки вобаста ба меъёрҳои калимасозиву калимабандӣ, иборасозиву ҷумлаорӣ ба зӯҳур меоянд, такмил медиҳад.

Муҳаққиқони соҳаи калимасозӣ Ш. Рустамов, О. Қосимов ва С. Хоркашев сарчашмаи асосии такмили таркиби луғавии ҳар гуна забонро калимасозӣ медонанд.

“Тавре маълум аст, забон дар ҳамаи давраҳои таърихӣ бо таъсири омилҳои гуногун дар ҳоли тағйирёбӣ аст. Яъне таҳаввулоти таърихӣ, сиёсӣ фарҳангӣ, тичорат, фарҳанг, техника ба забон воҳидҳои нави луғавӣ меоранд. Ин калимаҳои бунёдии ин ё он забон буда, ба қавонини савтӣ, луғавӣ ва сарфию наҳвии забон ҳамроҳанд” [10, 27].

Ин андешаро маводи антропонимҳои ноҳияи Лахш низ тасдиқ менамояд. Яке аз роҳҳои фаъоли калимасозӣ ба воситаи пешванду пасвандҳо сохта шудани калимаҳои нав мебошад, ки дар антропонимҳо низ таҷассум меёбад. Дар

антропонимия, асосан, бо формантҳои антропонимӣ, бо пешванду пасвандҳои исму сифатсоз, пасвандҳои сифати феълӣ сохташавии ном маъмул буда, бештари номҳои исму сифатҳои сохта ва сифатҳои феълӣ антропонимшуда мебошанд. Вале дар номгузорӣ на ҳама боигарии аффиксҳо истифода мешаванд.

Аффиксу антропоформантҳо вобаста бо дараҷа ва мавқеи истеъмолиашон, сермаҳсул, каммаҳсул ва бемаҳсул мебошанд. Масалан, пасванди **-а** (Нозира, Зарифа Маъмура ва ғ.) сермаҳсул, **-она (-ёна)** (Сӯғдиёна, Идона ва ғ.) каммаҳсул, пасванди **-ак, -ча, -ин, -бон** (Ёфтак, Шаҳрибон, Зафарча, Сангин ва ғ.) ва ғ. ба гурӯҳи пасвандҳои бемаҳсул дохил мешаванд. Ҳамчунин нақши пасванҳо аз нигоҳи занонаву мардона дар мисоли антропонимҳои ноҳияи Лахш дар ин бахши диссертатсия ба таври васеъ баррасӣ гардидааст.

Ба воситаи пешванд сохта шудани исмҳо ба забонти тоҷикӣ хос намебошад. Номҳои ашхос низ ҳамчун як ҷузъи ҷаъоли таркиби исмҳои хос аз он истисно нестанд. Аз ин лиҳоз, тариқи пешвандҳо сохта шудани ном дар антропонимияи тоҷик бемаҳсулу камистеъмомл мебошад. Дар маводи гирдовардаи мо номҳои **Ҳамро // Ҳамроҳ, Ҳамдам, Бедил** (мардона), **Баноз, Беназир** (занона) ба қайд гирифта шудааст.

3.2.3. Номҳои мураккаб. Дар забоншиносӣ тарзи сермаҳсултарини калимасозӣ типии мураккаб ба шумор меравад. Антропонимияи тоҷик низ аз номҳои мураккаб ғанист.

Калимасозии номҳои мураккаб ба мисли калимасозии лексикаии мураккаби апеллятивӣ бо роҳи грамматикӣ сурат мегирад. Ба номҳои мураккаб бештар типии тобеъ хос мебошад, ки бо роҳҳои гуногун таркиб ёфтаанд. Компонентҳои номсоз дар алоҳидагӣ маънои худро гум мекунанд. “Ҷузъҳои антропонимҳои мураккаб калимаҳои комил буда наметавонанд... Яъне ҷузъҳои антропонимҳои мураккаб аз пазириши аломатҳои грамматикӣ ҳиссаҳои нутқа, ки аслан ба онҳо тааллуқдоранд, дар қанор мемонанд” [11, 138].

Ҳиссаҳои номҳои мураккаби тобеъ ба мардона, занона ва барои ҳар ду ҷинс муштарак ҷудо мешаванд. Ҷузъҳо дар баробари ифодаи маъно ҷамоҳангии номҳоро низ таъмин менамоянд.

Чузъҳои устувори номсози **бек, бой, султон, мир, хуча, шох, чон, хон, бону, бибӣ//вӣ, гул, моҳ, нисо, ой // ай, почо** сермахсул буда, қариб бо тамоми компонентҳои дигар дар як таркиб меоянд. Компонентҳои мазкур дар таркиби ном, аз як тараф, ҳамчун шакл ҳамоҳангии номро таъмин намоянд, аз тарафи дигар, чун аффиксоид ба чузъи асосӣ тобишҳои навозишию меҳрубонӣ (-чон, -гул), эҳтиромӣ (- бону, -бибӣ, -чон, -хонум), ҳашамат (-бек, -бой, -бегим, -хон, -хонум, -шох), хоксориву тобей (-гулом, -қул) низ мебахшанд.

Дар ташаккули номҳои мураккаби мардона бештар компонентҳои антропонимии **бек, бой, султон, мир, хӯча, чон, шо(х), эл, эр, эш, қул, хон** истифода мешаванд. Мисолҳо: Сайидқул, Чумъабой, Ёрсултон, Мирвалӣ, Амирхӯча, Раҳимчон, Эшназар, Каримшо(х), Саидхон, Элназар, Сафарбек, Эрназар ва ғ. Номҳои мураккаби занона бештар аз компонентҳои исмии **бону, бибӣ//вӣ, бегим, гул, моҳ, нисо, ой // ай, ойим // айим, почо // пошо, чон, қиз, хол** таркиб ёфтаанд. Чузъҳои **нор, чон, хол, хон, гул, султон, шо(х), ой // ай** барои ҳар ду чинс муштарак мебошанд: Мардона: Азимхон, Чонмахмад, Холмурод, Гулмурод, Султонбек, Аймурод, Шокарим ва ғ. Таркиби морфологии антропонимҳое, ки бо чузъҳои номсоз ташаккул ёфтаанд, гуногун мебошад. Аксари ин чузъҳо дар аввал ва охири номҳои ашхос истифода гардидаанд. Дар ташаккули номҳои мураккаби тобей аз ҳиссаҳои нутқ асосан исм, сифат, шумора ва феъл, ба мисли Азизгул, Некрӯз, Садбарг, Дилбар, Худобахш ва монанди инҳо иштирок менамоянд.

Дар **хулоса** ба тариқи фишурда натиҷаи тадқиқот ҷамъбаст шудааст. Антропонимия, ки номҳои ашхосро фаро мегирад, ба тамоми самтҳои ҳаёт ва фаъолияти инсонҳо алоқаманд мебошад. Дар ҳама паҳлуҳои зиндагӣ одамон чун муносибтарин тарзи азҳамфарқкунӣ аз номҳо истифода менамояд. Аз ҷиҳати дигар, антропонимҳо як бахши асосии забон мебошанд, ки барои ташаккули таркиби луғавии забон ва, махсусан, исмҳои хос хизмат мекунанд.

Ихтисора:

САҲШ.- Сабти асноди ҳолати шахрвандӣ

Фехристи адабиёти илмий истифодашуда:

1. Абдусаторов М. Диёри Ошноӣ ва Рӯшноӣ. (Бахшида ба 75-солагии ноҳияи Қирғатол) / М. Абдусаторов. – Душанбе: АВА, 2006. - 324с.
2. Аюбова М. Антропонимияи тоҷикони навоҳии Шаҳритузу Қубодиён. (номҳои ашхос). / М. Аюбова. – Душанбе, 2002. -160 с.
3. Гафуров А. Г. Имена и их истории / А. Г. Гафуров. - Жур.: Памир. -1979, №6. - С.89-91.
4. Исаева З. Г. Осетинская антропонимия. Личные имена / З. Г. Исаева. – Орджоникидзе: ИР, 1986. -107 с.
5. Маҳмадҷонов О.О. Баррасиҳо дар номшиносии тоҷик / О. О. Маҳмадҷонов - Душанбе: Деваштич, 2007.-84с.
6. Неменова Р. Л., Ҷӯраев Ғ. Шеваи ҷанубии забони тоҷикӣ (Фонетика, лексика) Ҷилди 1/ Р. Л. Неменова. – Душанбе: Дониш, 1980.–331 с.
7. Раҳмон, Э. Забони миллат - ҳастии миллат. Китоби яқум. / Э. Раҳмон.– Душанбе: “Эр- граф”, 2016.- 516 с.
8. Рустамов Ш. Р. Исм (категорияи грамматикӣ, калимасозӣ ва мавқеи исм дар системаи ҳиссаҳои нутқ) / Ш. Р. Рустамов. – Душанбе: Дониш, 1981. - 216 с.
9. Фарҳанги ғӯйишҳои ҷанубии забони тоҷикӣ. Мураттибон: / М. Маҳмудов, Ғ. Ҷӯраев, Б. Бердиев. – Душанбе, 2012.- 946 с.
10. Хоркашев С. Ташаккули таркиби луғавӣ ва калимасозӣ / С. Хоркашев.- Душанбе, 2014.-106 с.
11. Шоев Р. Ономастикаи "Самакиайёр" /Р. Шоев.-Душанбе: Ирфон, 2013.-192 с.

Мухтавои асосии диссертатсия дар мақолаҳои зерин инъикос ёфтааст:

1. Холназаров Р. М. Хусусиятҳои лингвистӣ ва ғайрилингвистии номҳои бачагона / Р. М. Холназаров // **Паёми Донишгоҳи миллӣ**. Серияи “Филология”.- 2017. - № 4/3.- С. 73-78.

2. Холназаров Р. М. Инъикоси баъзе хусусиятҳои фонетикии шеваи ҷанубӣ дар номҳои ашхоси ноҳияи Лахш (Ҷиргатол) / Р. М. Холназаров // **Паёми Донишгоҳи омӯзгорӣ**. Серияи “Филология”.-2017.- №5.- С. 75- 79.
3. Холназаров Р. М. Гендер ва муносибати антропонимҳо ба он / Р. М. Холназаров // **Суханшиносӣ**.- 2018. - № 2.-С. 37-44.
4. Холназаров Р. М. Номҳои рехтаи ашхос / Р. М. Холназаров // **Муҳаққиқ**.- 2015.- №15. – С. 5-9.
5. Холназаров Р. М. Нақши вандҳо дар ташаккули антропонимҳо (дар асоси маводи н. Ҷиргатол) / Р. М. Холназаров // **Суханшиносӣ**.- 2016. - № 2.-С. 27-35.

ХУЛОСАИ МУХТАСАРИ

кори диссертатсионии Холназаров Рухулло Муҳамадович дар мавзӯи “Таҳлили лингвистӣ, гендерӣ ва омории антропонимҳои ноҳияи Лахш”, ки барои дарёфти дараҷаи илмии доктори фалсафа (PhD) – доктор аз рӯйи ихтисос, аз рӯйи ихтисоси 6D 02.05.00.- филология (забони тоҷикӣ) пешниҳод шудааст

Диссертатсия ба омӯзиши антропонимҳои ноҳияи Лахш, ки бори нахуст мавриди таҳқиқоти илмӣ қарор гирифтааст, бахшида шудааст. Дар диссертатсия шарҳи мухтасари мубрамияти мавзӯъ, дараҷаи таҳқиқи мавзӯъ, мақсад ва вазифаҳои таълиф, наовари илмӣ, асосҳои назариявӣ ва амалии тадқиқот, усули тадқиқот, манобеи тадқиқот, масъалаҳои ба ҳимоя пешниҳоншаванда, коркарди мавзӯъ, ҳаҷм ва сохтори диссертатсия баррасӣ гардидааст. Се боби диссертатсия-Ташаккули антропонимҳои ноҳия аз нигоҳи таърихӣ, Хусусиятҳои этнолингвистии номҳои ашхоси ноҳия ва Хусусиятҳои овозӣ (фонетикӣ) ва грамматикии номҳои ашхос, инчунин зерфаслҳои диссертатсия низ ба тариқи фишурда бо истифодаи мисолҳои мавзӯи тадқиқшаванда матраҳ гирдидаанд. Хулосаи диссертатсия дар автореферат мухтасаран оварда шудааст.

Тадқиқи номҳои одамон мавзӯи баҳси соҳаи махсуси илми забоншиносии муосир – антропонимия қарор гирифтааст.

Чун қабатҳои лексикии антропонимҳои ноҳияи мавриди назар якранг нестанд, аз ин лиҳоз таркиби онҳоро ду гурӯҳи номҳои ашхос: аслии тоҷикӣ ва иқтибосӣ,

амсоли арабӣ, туркӣ, русӣ, ҳиндӣ ва юнонӣ ташкил медиҳанд, ки бо гузашти айём бо таъсири қонуниятҳои хоси забони тоҷикӣ, ғӯйиши маҳал ва рӯйдодҳои таърихиву иҷтимоӣ то андозае тағйир ёфта, ба қатори номҳои худӣ, ки бахше аз онҳо хоси номгузориҳои мардуми ноҳия мебошанд, дохил шудаанд.

Урфу одат ва расму оини тоҷикон ва қирғизони ноҳияи Лахш дар маҷмӯъ омезиш ёфтаанд. Бо вучуди ин, баррасии хусусиятҳои этнолингвистии мардуми минтақа гувоҳи онанд, ки нишонаҳои лингвистии антропонимҳои қирғизӣ дар воҳидҳои луғавии забони қирғизӣ мушоҳида мешаванд ва дар диссертатсия ин вижагиҳои этникии тоҷикону қирғизони ноҳия дар антропонимҳои мавриди баррасии ҳаматафа қарор гирифтааст. Ҳамчунин, таҳқиқи ҳамачонибаи яке аз масъалаҳои мубрами сотсиоллингвистика – лингвистикаи гендерӣ дар диссертатсия мавқеи муҳимро ишғол менамояд. Ин равиш ва падидаи тозаэҷод дар мисоли антропонимҳои ноҳия бори нахуст аст, ки ба риштаи таҳқиқӣ омада, барои ҷанбаҳои забоншиносии иҷтимоӣ мусоидат намуда, хосиятҳои гуногуни забоншиносию омӯрӣ зоҳир менамояд.

Баррасии антропонимҳои ноҳияи мавриди таҳқиқ аз ҷиҳати сохт ҷойгоҳи хоса дорад. Ҷамъоварӣ, тадвин ва табақабандии номҳои гувоҳи онанд, ки антропонимҳои минтақа дар шаклҳои гуногуни луғавию грамматикӣ зухур кардаанд. Маводи мавҷуда имкон дод, ки дар диссертатсия онҳоро ба сода, сохта ва мураккаб ҷудо намуда, мавриди таҳқиқ қарор диҳем. Дар ташаккули калимаҳои сохта пасванду пешвандҳо ва дар сохтани калимаҳои мураккаб қолибҳои гуногуни суннати калимасоз нақши асосӣ доранд, ки дар қор ба таври ҳаматарафа баррасӣ шудаанд.

Аннотация

диссертационной работы Холназарова Рухулло Мухаматовича на тему «Лингвистический, гендерный и статистический анализ антропонимов Ляхшского района», представленной на соискание ученой степени доктора философии (PhD) – доктор по специальности, специальность: 6D 02.05.00.- филология (таджикский язык)

Диссертация посвящена изучению впервые подвергнутых научному исследованию антропонимов Ляхшского района. В диссертации

обосновывается актуальность темы, степень её изученности, цели и задачи исследования, определяются научная новизна, отмечаются теоретическая и практическая значимость, источники и методы исследования, выносимые на защиту положения, апробация темы работы, указывается её объем и структура. Также рассмотрены три главы диссертации – «Формирование антропонимов района в историческом ракурсе», «Этнолингвистические особенности личных имен района» и «Фонетические и грамматические особенности личных имен», а также подразделы диссертации в кратком виде с представлением примеров исследуемой темы. В заключении приведены краткие выводы по диссертации.

Исследование людских имен стал предметом изучения специального раздела современной языковедческой науки – антропонимии.

Как лексические слои антропонимы рассматриваемого района неоднородны, в этой связи они состоят из двух групп личных имен: исконно таджикских и заимствованных, таких как арабские, тюркские, русские, индийские и греческие, которые с течением времени, изменившись в некоторой степени под влиянием закономерностей, характерных таджикскому языку, местному говору, историческим и социальным событиям, вошли в состав собственных имен, часть которых типична именованию жителей района.

Обычаи и традиции таджиков и киргизов Ляхшского района в целом смешались. Несмотря на это, рассмотрение этнолингвистических особенностей жителей региона свидетельствует о том, что лингвистические признаки киргизских антропонимов наблюдаются в лексических единицах киргизского языка. Эти выраженные в антропонимах этнические особенности таджиков и киргизов района подвергнуты в диссертации всестороннему рассмотрению. Вместе с тем, полное исследование одного из актуальных вопросов социолингвистики – гендерной лингвистики занимает в диссертации значимое место. Эти новоявленные подход и явление на примере антропонимов района, впервые подвергнутые исследованию, способствуя выявлению аспектов социолингвистики, представляют разнообразную языковедческую и статистическую характеристику.

Анализ антропонимов района исследования занимает особое место в структурном отношении. Сбор, систематизация и классификация имен свидетельствует о том, что антропонимы региона обнаруживаются в разных лексико-грамматических формах. Имеющийся материал позволил подвергнуть их в диссертации исследованию, разделив на простые, производные и сложные. В формировании производных слов основную роль играют префиксы и суффиксы, а в словосложении различные традиционные словообразовательные модели, всесторонне рассмотренные в работе.

Annotation

The thesis work of Holnazarov Ruhullo Muhamadovich on the theme "Linguistic, gender and statistical analysis of the anthroponymy Lakhsh district" submitted for the degree of doctor PhD by specialty 6D 02.05.00. - philology (Tajik language)

The thesis is devoted to the study of the first anthroponymy of Lakhsh district that were subjected to scientific research. The thesis substantiates the relevance of the topic, the degree of its knowledge, the goals and objectives of the research, determines the scientific novelty, notes the theoretical and practical significance, sources and methods of research submitted for the defense of the situation, approbation of the topic of work, indicates its scope and structure. Three chapters of the thesis were also considered - "Formation of district anthroponyms from a historical perspective", "Ethnolinguistic features of personal names of a district" and "Phonetic and grammatical features of personal names", as well as subsections of the dissertation in brief form presenting examples of the topic being studied. In the conclusion are brief conclusions on the thesis.

The study of human names was the subject of a special section of modern linguistic science - anthroponymy.

As the lexical layers, the anthroponyms of the area under consideration are heterogeneous, in this regard they consist of two groups of personal names: native Tajik and borrowed, such as Arabic, Turkic, Russian, Indian and Greek, which over time, having changed to some extent under the influence of patterns, characteristic Tajik language, local dialect, historical and social events, were included in the

structure of their own names, some of which are typical of the naming of the inhabitants of the district.

The customs and traditions of the Tajiks and Kirghiz in the Lyakhsh district are generally mixed. Despite this, consideration of the ethno-linguistic features of the inhabitants of the region suggests that the linguistic features of the Kyrgyz anthroponyms are observed in the lexical units of the Kyrgyz language. These anthroponymist ethnic features of the Tajik and Kyrgyz region are subjected to a comprehensive examination in the dissertation. At the same time, a full study of one of the topical issues of sociolinguistics - gender linguistics occupies a significant place in the thesis. These newly appeared approaches and phenomena on the example of the anthroponyms of a district, which were first subjected to research, contributing to the identification of aspects of sociolinguistics, represent a diverse linguistic and statistical characteristic.

The analysis of the anthroponyms of the study area holds a special place in structural terms. The collection, systematization and classification of names suggests that the anthroponyms of the region are found in different lexical and grammatical forms. The available material allowed to subject them to the dissertation research, dividing into simple, derivative and complex. In the formation of derivative words, the main role is played by prefixes and suffixes, and in the vocabulary there are various traditional word-formation models, comprehensively considered in the work.